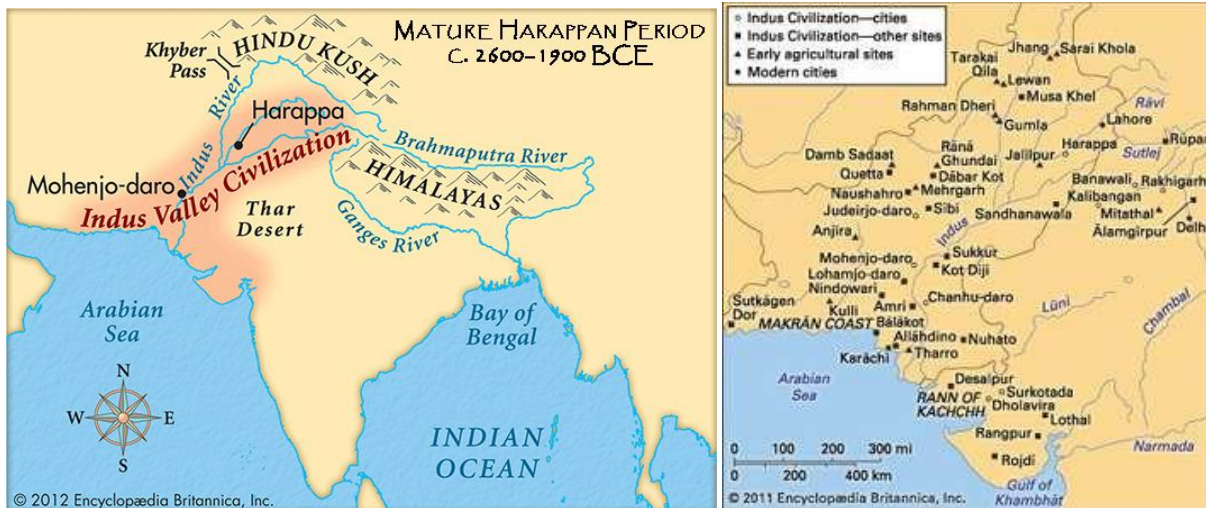
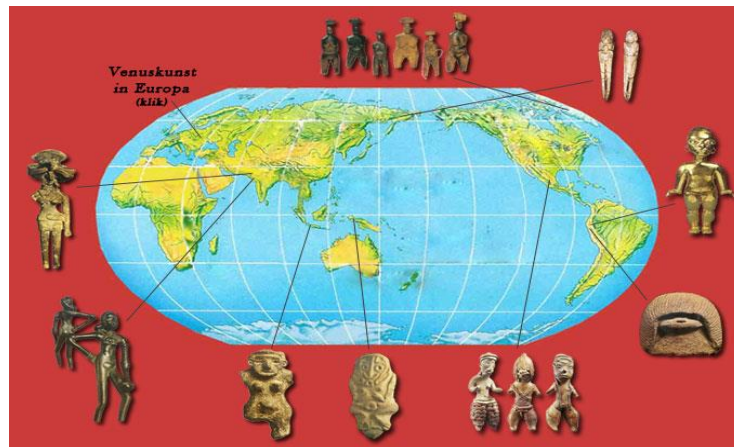

Updating Venuskunst, Pakistan en India

Opgravenen. In de vroege twintiger jaren van de vorige eeuw begint men steden als Harappa en Mohenjo-Daro in de Indus-vallei op te graven. De naam van Sir John Marshall (1876-1998) is hier blijvend aan verbonden. Naast Mesopotamië, Egypte, Japan, Korea en China wordt nu ook van Pakistan, India en Afghanistan bekend dat hier een zeer oude cultuur aan de basis van de beschaving staat. Men meent te maken te hebben met een cultuur uit de Bronstijd van ca. 2000 BC. Maar al snel blijkt dat de streek rond Mehrgarh in Pakistan een zeer vroege landbouwcultuur kent, vanaf 7000 BC.¹ De culturen ontspringen langs de grote rivieren; de Sarasvati-rivier is inmiddels opgedroogd.²

De Mehrgarh-cultuur. Figurines komen in alle periodes en opgravingslagen in de vestiging van Mehrgarh voor. De periode beslaat de tijd van 7000-2000 BC over de periodes 1-7. De periode 1 en 2 lopen van 7000-5000 BC. De periodes 3 tot 7 van 5000-2000 BC.³ De vroegste figurines zijn vrij simpel. Echter: zij nemen toe complexiteit en beginnen rond 4000 BC hun karakteristieke kapsels en typische ver-uitstekende borsten te vertonen. Ze zijn afgebeeld in een zittende houding; ze tronen op Moeder Aarde in de zittende Dea Genetrix houding (sacrale houding 1). Vele figurines voeden een baby of houden die vast (Dea Nutrix en Dea Lactans houding, sacrale houding 4 en 10).

Links: twee zittende ladies, 3000 BC, Mehrgarh, Pakistan

Rechts (kleiner) Beloetsjistan, vroege landbouwcultuur, 3000-2500 BC

De Indusvallei-cultuur. Deze cultuur wordt ook wel de Harappa-cultuur genoemd, naar een stad meer naar het noorden van de Indusvallei. Meer dan 2600 sites leveren Venuskunst; daarvan liggen 600 in India.⁴ De oude stad Harappa kent een vroege neolithische periode en daarna gaat de ontwikkeling door tot in de bronstijd. Men onderscheidt de periode 1-5.⁵ De vroegste periodes in het Neolithicum, de periodes 1-2 van 5500-2600 BC leveren 8500 figurines.⁶ Het zijn voornamelijk dierlijke en vrouwelijke figurines. Ze worden aangetroffen onder de huizen en een putten met wat op afval lijkt, vaak kapot. Weinig of geen Indus-figurines worden aangetroffen in schrijnen of graven.⁷ In deze lagen worden **geen mannelijke** figurines aangetroffen!⁸ Hetzelfde is het geval in Japan en Valdivia in Ecuador. De vrouwelijke figurines zijn zittend afgebeeld.

De Bronstijd. Er is sprake van een exceptionele toename van figurines tijdens de urbanisatie in de Bronstijd in periode Harappa 3 van 2600-1900 BC.⁹ Alleen dán verschijnen de eerste mannelijke figurines, maar zij blijven in de minderheid.¹⁰ In de periode Harappa 3 van 2600-1900 BC nemen de verschillende types figurines op vele Indus sites exponentieel toe, maar de vrouwelijk-menselijke en dierlijke terracotta's blijven het toneel domineren.¹¹ Sharri Clark en Mark Kenoyer stellen in hun artikel in het Oxford handbook of Prehistoric Figurines: 'the significance of the greater number of female figurines at Indus sites is unclear'.¹²

De figurines. De meeste vrouwelijke figurines zijn met de hand gemaakt en komen dus niet uit een mal. Dat maakt dat ze wat ruw en 'primitief' overkomen. De meesten zijn gebroken. Zij tonen een evolutie in stijl. Ik heb in het Nationaal Museum in New Delhi diverse keren in de zalen rondgelopen waar de voorwerpen uit de Indus-vallei-culturen ten toon gesteld staan. Ze zijn moeilijk te fotograferen vanwege de slechte belichting. Hier volgen enkele voorbeelden van ruwe met de hand gemaakte figurines.

De klassieke stijl. In de Bronstijd, dus in de urbane periode Harappa 3 van 2600-1900 BC ontwikkelt zich de zogenaamde 'klassieke stijl'.¹³ Het standaardtype is vrij vlak en heeft conische borsten, brede heupen en een smalle taille,. Ze draagt altijd een gordel of rok voor haar edele baarmoederlijke delen.

De oudsten zitten, later gaan ze **staan**. Je herkent tal van sacrale houdingen: de barende houding (1), de houding van de hoogzwangere of de Dea Gravida Houding (3), de Dea Nutrix houding met de hand aan de borst of het hart (4); de Kourotrophos or Dea Lactans houding van de Moeder met kind (10) en de biddende houding (13). De dubbelgeslachtelijken (7) komen in zeer geringe mate voor.¹⁴ In India worden vrouwelijke figurine gezien als representanten van de grote Moeder Shakti. Bij het breken van de figurine ontsnapt de wens. Shakti ontvangt de wens en vervult deze al of niet. Soms houdt zij een mand, bord of muziek instrument vast. Wij zien ook samengestelde figurines met menselijke en dierlijke vormen die in de termen van de Nieuwe Archeologie beschouwd worden als 'fantastic' creatures.¹⁵

Een uniforme stijl? De Indiase auteurs Sing en Srivastava herkennen een uniformiteit van stijl binnen een groot verspreidingsgebied. In hun visie weerspiegelen de vrouwelijke figurines drie aspecten van de Indiase Aarde- of Moedergodin: de Schepper, de Behouder en de Vernietiger. Soms wordt de Moeder als zwangere dame afgebeeld met een dierenhoofd; soms als een dame die haar kind draagt en soms als een vrouwelijke figuur die onderste boven op zegels prijkt met een plant die uit haar baarmoeder komt.¹⁶ Zij herkennen in de houdingen waarin de beeldjes staan tal van kenmerken uit de 'figurine-traditie' van het Midden-Oosten en Europa.¹⁷

Mohenjo-Daro. Dit is een archeologische site in Pakistan en een van de oudste steden in de Indus-vallei-culturen; het heeft de gebruikelijke citadel en een benedenstad die zo'n 100.000 mensen gehuisvest kan hebben. Hier zijn buiten andere vondsten 475 figurines gevonden plus 15 stenen sculpturen en een handvol metalen figurines waaronder de beroemde 'Dancing Girl'.¹⁸ Over haar meer in *Venus is geen Vamp* en *The Language of MA*.¹⁹

De ladies van Mohenjo-Daro. De dames uit deze stad tonen grote waaivormige hoofddeksels en ingewikkelde kapsels. Ze worden als karakteristiek beschouwd voor de latere vrouwelijke figurines uit de Indus-vallei-cultuur.²⁰ Hun brede hoofddeksels zijn gedecoreerd met bloemen, je ziet tiara's en ook schaalvormige manden. De dames houden hun handen aan hun hoofddeksels als willen zij het ondersteunen. Het lijkt een rituele container die op het hoofd gedragen wordt als onderdeel van een ritueel. De figurines worden afgebeeld met oorhangers die traanvormig zijn, soms dubbel. De heft wordt afgebeeld met lange kettingen soms met hangers eraan. Soms is de gordel gedecoreerd met hangers.²¹

De dames uit Mohenjo-Daro, Pakistan, 1500 BC. De twee linker-dames zijn te zien in: *Venus is geen Vamp*, dl 2 h 6, p. 358 [I.613] en *The Language of MA*, dl II, h 6, 478 [II.6.10ab]

De interpretatie. In de visie van vele Indiase onderzoekers en onderzoeksters manifesteren deze klei-figurines de verering van de Grote Moeder die zich in India verbreidde sinds zeer oude tijden. Zij horen tot de iconografie van de grote Moeder.²²

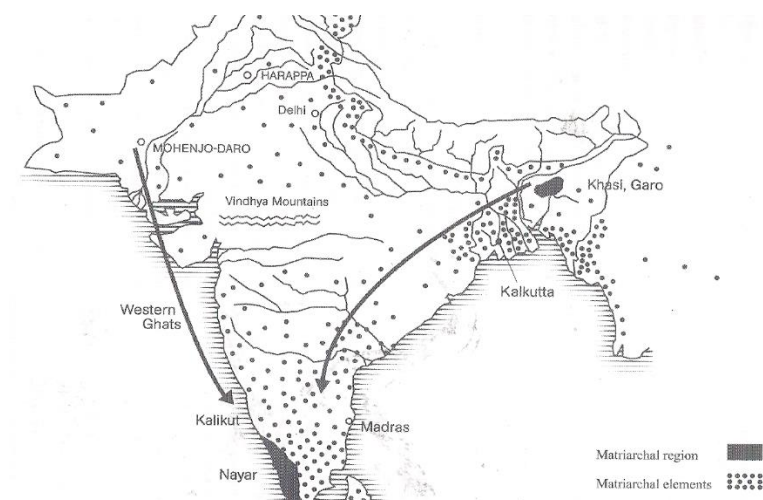
Westerse archeologen uit de traditie van de Nieuw Archeologie uiten hun twijfel.²³ In tegenstelling tot hun Indiase collega's zijn zij niet opgevoed in de verering voor de Grote kosmische Moeder Devi.

Recent westers onderzoek stelt dat de figurines in Mohenjo-Daro ruw en met de hand gevormd zijn; ze zijn weggegooid en gebroken.²⁴ Dit duidt erop dat zij gemaakt zijn in de *domestieke* sfeer, maar ook voor begrafenissen in de hoop om wedergeboorte te bewerkstelligen. Clark en Kenoyer: dit heeft te maken met 'some belief of transformation and possibly even shamanism'.²⁵

De Indiase historicus Shereen Ratnagar volgt de westerse interpretatie: de figurines worden in magische huishoud-riten gebruikt als een gebed voor bescherming.²⁶ Maar wie verlenen die afgesmeekte bescherming? Volgens Ratnagar zijn dat 'de Moeders'. Ze zijn de meest populaire beschermgoden die ieder Indiaas dorp beschermen. Ieder dorp heeft een lokale Moeder of 'Mata' of 'Gramadevata', een beschermende dorps-moedergodin. Sommige dorpen hebben er meer omdat meerdere clans met ieder een eigen stammoeder zijn gaan samenwonen in één dorp.

Moedergodinnen zijn de lokale vertegenwoordigers van de Grote Moeder.

Uiteindelijk worden in India alle vrouwelijke figurines als haar vertegenwoordigers gezien, op de huidige generatie westerse onderzoekers na. Ook de Indiase auteur Devdutt Pattanaik is pleitbezorger van de Grote Moeder.²⁷ Max Dashu is dit met hem eens en noemt de vele Indiase vrouwelijke figurines naar Indiase traditie 'de kleine moedertjes of de 'matrika's'.²⁸

Het eind van de Indusculturen. Aan de Indusvallei-culturen - benadrukt wordt dat oude culturen egalitaire culturen zijn²⁹ - komt een eind door de invallen van de patriarchale Ariërs, Indo-Europese steppevolken met een lichtere huidskleur. Zij drijven de oudere en donker gekleurde bevolking naar het zuiden en oosten. Zij voeren het kastensysteem in. Tot op de dag van vandaag bevolken de inwoners van India met een donkerder tot zwarte huidskleur de onderste lagen van het kastensysteem of moeten leven zonder kaste. Maar toch zijn er nog altijd rest-gebieden, die hier op de kaart in het zwart en met punten zijn aangegeven. Daarover lees je meer in mijn beide boeken die over Venuskunst gaan.

Annine van der Meer, februari 2019.
©anninevandermeer

¹ *The Atlas of World Archaeology*, Paul Bahn ed., Oxford, 2000, 109, 114; WissenschaftlerInnen des Indian Institute of Technology (IIT) Kharagpur, des Institute of Archaeology, des Deccan College Pune, des indischen Physical Research Laboratory und der Archaeological Survey of India (ASI) des indischen Kulturministeriums berichteten im Fachjournal *Nature Scientific Reports* 2016 (DOI: [10.1038/srep26555](https://doi.org/10.1038/srep26555)), dat jüngste Ausgrabungen die Existenz einer Prä-Harappa-Kultur belegen, wodurch die Indus-Kultur mit 8.000 Jahren deutlich älter ist, als bislang angenommen. Zu diesem Ergebnis führten neue Untersuchungen und Datierungen von Töpferwaren aus der frühen Harappa-Zeit mittels der Thermolumineszenzdatierung (OSL), mit der die Funde auf ein Alter von rund 6.000 Jahren datiert werden konnten. Funde aus der noch früheren, dörflich geprägten sogenannten Prä-Harappa Hakra-Phase konnten sogar auf ein Alter von 8.000 Jahren datiert werden.

² Sharri R. Clark and J. Mark Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 493-519, 493.

³ Sharri R. Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 497; Judy Foster, *Invisible women of Prehistory, Three million years of peace, six thousand years of war*, Victoria, Australia, 2013, 187 behandelt diverse periodes.

⁴ Sharri R. Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 493.

⁵ Sharri R. Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 495 met chronologie van Indus-vallei:
7000-5500 BC: Merhgarh

5500-2600 BC:	Harappa
3700-2800 BC:	Vroege Harappa 1
2800-2600 BC:	Vroege Harappa 2
2600-1900 BC:	Integratie met Indus-beschaving Met Harappa 3A, 3B, 3C
1900-1700 BC:	Late Harappa periode 4 en 5

⁶ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 500.

⁷ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 500.

⁸ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 499: 'so far, no male figurines have been recovered from Period 1 or 2 contexts at Harappa, and they are relatively rare at other Kot Dijian sites'.

⁹ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 500.

¹⁰ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 503.

¹¹ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 500-501.

¹² Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 501.

¹³ Sharri R, Clark en J. Mark Kenoyer, 'South- Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford, 2017, 503.

¹⁴ Clark and J. Mark Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 503.

¹⁵ Clark and J. Mark Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 501 composite and fantastic figures, 504 praying position; Singh, Srivastava, *An Introduction to the Indus Valley Civilization*, consider it as a female body position and the showed figurine (back cover of their book) as female.

¹⁶ Singh, Srivastava, *An Introduction to the Indus Valley Civilization*, 50.

¹⁷ Singh, Srivastava, *An Introduction to the Indus Valley Civilization*, 40, 41, 43, 49, 50, 52, 98-101 and on front- and back cover give many photographs; Clark and J. Mark Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Fig. 22.4 examples. a-j and 22.5 examples a-o.

¹⁸ Clark and J. Mark Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 500, 503; Alexandra Ardeleanu-Jansen, *Die Terrakotten in Mohenjo-Daro: eine Untersuchung zur keramischen Kleinplastik in Mohenjo-Daro, Pakistan (ca. 2300 - 1900 v.Chr.)*, Aachen, Univ. Mission, 1993 with a catalogue of 70 pieces; Alexandra Ardeleanu-Jansen, 'The terracotta figurines from Mohenjo-daro: consideration of tradition, craft and ideology in the Harappan civilization (2400-1800 BC)', S. Settar, R., Korisettar eds., *Indian Archaeology in Retrospect*, vol 2, New Delhi, 2002, 205-222.

¹⁹ *Venus is geen Vamp*, 176 en *The Language of MA*, 240 [I.8.5].

²⁰ Clark and Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 501 (Harappa 3B and 3C periods).

²¹ Clark and Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 502-3.

²² *The Language of MA* dl 1 h 8, **240 n.55 en 56**; *Venus is geen Vamp*, 175.

²³ *The Language of MA* dl 1 h 8, **240 n.57**.

²⁴ Clark and Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 510.

²⁵ Clark and Kenoyer, 'South-Asia-Indus Civilization', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 512, 513, 514 with various ref.; Singh, Srivastava, *An Introduction to the Indus Valley Civilization*, 56 about post cremation urns that contained objects (animal and human figurines).

²⁶ Shereen Ratnagar, A critical view of Marshall's Mother Goddess at Mohenjo-Daro, *Studies in People's History*, 3, 2 (2016): 113–131, article on the internet with ref. to Catherine Jarrige, 'The Terracotta Figurines from Mehrgarh', in *Forgotten Cities on the Indus*, Mainz, 1991, pp. 87–93.

²⁷ *The Language of MA* dl 1 h 8, 240-41 n.62, 63, 66.

²⁸ *The Language of MA* dl 1 h 8, 240-41 n. 64 en 65, zie ook summary p. **248 n. 27**.

²⁹ Steve Taylor, *The Fall*, Alresford, 2005, 44-45 n. 62, 64, 65, 66: het geldt voor de Jomon-culturen maar ook voor deze culturen; Judy Foster, *Invisible women of Prehistory, Three million years of peace, six thousand years of war*, Victoria, Australië, 2013, 179-191, behandelt de vijf periodes van Mehrgarh op 187-88.